

„Mindent szó szerint?“, „Csak szimbolikusan?“,
Vagy inkább – „reálisan?“

Fabiny Tibor

1. A literalizmus egyik 20. századi bírálata: Northrop Frye

Hogyan kell értenünk a Szentírást? Mindent szigorúan „betű szerint” illetve „szó szerint”, vagy elég, ha „csak” „szimbolikusan”? Minden úgy „igaz” a Bibliában, úgy történt, ahogyan az ott le van írva, vagy a Biblia szerzői sokszor inkább képes beszéddel élnek? „Igaz”-e az, hogy hatszor huszonnégy óra alatt teremtette Isten e világot, vagy „csupán” hitvalló elbeszélést olvasunk a világ teremtéséről a Biblia első lapjain? Valóságos történelmi személy volt Ádám és Éva, vagy a bűnbeesésről szóló leírás Mózes első könyvében „csak” „történet” - a szó eredeti értelmében: „mítosz”? Tényleg beszélt-e a kígyó a paradicsomban, vagy ezt már nem kell szó szerint érteni? Valóságos történelem-e Jónás könyve, vagy „csupán” történet? Egyáltalán: helyes-e, ha a második esetben a „csak”, „csupán” szavakat használjuk, s nem inkább Paul Ricoeurnek kell-e igazat adnunk, hogy a bibliai teremtéshit nem kevesebb, hanem *több* lett azáltal, hogy a mítosz rangjára emelkedett? Sokan teszik fel ezeket a kérdéseket, ám ilyen éles alternatívaként csupán a 18. század óta. Jelen kiadványunk *A Sensus Literalis hermeneutikai kérdései* (HF 25) című kötetünk szerzői (Brevard S. Childs, Hans Frei, James Barr, Paul Noble) által felvetett kérdések teológiai továbbgondolására vállalkozik.

A kanadai irodalomtudós, Northrop Frye (1912–1991) *Kettős tükrök. A Biblia és az irodalom* című könyvében (Budapest: Európa kiadó, 1996) fejti ki, hogy a 18. század környékén jelenik meg az a nyelvszemlélet, amely szerint a szavak csak akkor lehetnek igazak, ha megfelelnek annak, amit leírnak. A korábbi metaforikus illetve fogalmi nyelvi fázisok után ezt a harmadikat Frye „leíró” fázisnak nevezi. Az ennek megfelelő betű (szó) szerinti értelmezést (literalizmust) Frye

„»Mindent szó szerint?« »Csak szimbolikusan?« Vagy inkább – »reálisan?«”
In: George Hunsinger, *Új teremtés hajnala. Barth hermeneutikai realizmusa és a feltámadás*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005, 7–14. old. /Hermeneutikai Füzetek, 29./

„antiintellektuális keresztény populizmusnak” hívja és azt mondja, hogy „ha valami olyasmi szerepel a Bibliában, ami történelmileg igaz, az nem azért van ott, mert történelmileg igaz” (89). Aki a Biblián kívül eső történelmi valóságban keresi a Biblia igazságát, az olyan igazságkritériumot alkalmaz, „amely idegen a Bibliától, és amelyet maga a Biblia nem ismer el” (95). Mint írja, „ha előkerülne valamely történelmi forrás arról, hogy Jézust Pilátus bírósága elé állították, és bizonyos részleteiben megegyezne az evangéliumok elbeszélésével, ezt sokan úgy üdvözölnék, mint az evangélium igazának végső bizonyítékát, és nem vennék észre, hogy igazságkritériumukat nem az evangéliumból, hanem valahonnan egészen máshonnan veszik” (96). „Az evangélistákat egyáltalán nem érdeklik az olyan bizonyítékok, amelyek általában az életrajzírókat... Ők csupán azzal törődnek, hogy beszámolójukban egybevegyék Jézus életének eseményeit, valamint az Ószövetség – értelmezésük szerinti – kijelentéseit arról, hogy mi történik majd a Messiással” (90). Az evangéliumok szerzőit nem a mai értelemben vett tudományos történetírás szempontjai vezérelték, hanem az arról szóló tanúságtétel, hogy a Názáreti Jézusban *beteljesedtek* a próféciák. „Amikor Tamás apostol látható és tapintható bizonyítékot követelt a feltámadásról, azt a választ kapta, hogy jobban megértette volna a feltámadást, ha nem törődik a bizonyítékkal.” (98)

Frye igen nyomatékosan hangsúlyozza: a Bibliában a szavak a szavakra utalnak, s nem a történelemre. A valódi szó szerinti jelentés ezért végeredményben metaforikus jelentés. Ugyanez a nézetet vallotta az angol bibliafordító reformátor, William Tyndale (1494–1536): a Bibliának csak egy értelme van, a szó szerinti értelem („literal sense”), ám mivel Isten lélek, a szó szerinti értelem is lelki értelem („spiritual sense”). Luther is hangsúlyozta, hogy a középkori gyakorlattal ellentétben a betűt (a szót) nem lehet a legalsó szintre helyezni, mivel a betű (a szó) és a lélek egymástól elválaszthatatlan; a lélek nem a betű (szó) „felett” lebeg, hanem a betűben, a szóban ismerhető fel; a Szentlélek által megelevenített szó: ige. A szavakat, a szó szerinti jelentést ezért nagyon komolyan kell venni.

A végső valóságot így nem a szövegen kívül eső történelemben kell keresni, hanem magában a szövegben. A szöveg nem átlátszó ü-

vegablak, amely „mögött” lenne a történelemnek tekintett végső valóság. Nem a szöveg „mögé” („centrifugálisan”), hanem a szövegre („centripetálisan”) kell néznünk, mert *maga a szöveg teremti meg az olvasónak a valóságot, a szöveg valódi jelöltjét: az élő Krisztus jelenlétét.* A literalizmus kritikájában Frye végeredményben ugyanazokat a szempontokat érvényesíti, amelyeket majd George Hunsinger, ám Frye irodalomtudósként nem tesz fel olyan kérdéseket, amelyek teológiai választ igényelnek, az általa említett jelenlét mikéntje így nem tisztázódik. Bár a bultmanni mítoszfogalmat kritikával illeti, a képzelőerő egyoldalú hangsúlyozása miatt mégsem jut el ahhoz a hermeneutikai realizmushoz, amelyet Karl Barth és George Hunsinger képvisel.

2. A literalizmus és a szimbolikus értelmezés (expresszizizmus) meghaladása Karl Barth és George Hunsinger teológiai hermeneutikájában

Amiképpen az irodalomtudós Frye számára, úgy a teológus Karl Barth (1886-1968) és mai amerikai követője, a princetoni református professzor George Hunsinger számára is elsődleges kérdés, hogy valójában mit is jelentenek a bibliai szavak és kifejezések. Szó (betű) szerint, vagy szimbolikusán kell-e azokat érteni, illetve mit kell szó szerint, mit kell szimbolikusán érteni?

Két rivális szemlélet küzd egymással: a „literalizmus” - mai kifejezéssel fundamentalizmus – az egyik oldalon, a másikon pedig ennek az ellenkezője, az „expresszizizmus”. Ez utóbbi az a szemlélet, amely a bibliai nyelvben csupán a szubjektív vallási tapasztalat szimbolikus-mitikus kifejeződését látja, melyet – a korreláció elve alapján – „le kell fordítani” a mai ember nyelvére. Ezt az egyoldalúan spirituális szemléletet Hunsinger szerint főként egyes modern teológusok (Rudolf Bultmann, Paul Tillich) képviselték. Velük szemben Karl Barth a „hermeneutikai realizmus” szószólója, hiszen az ő teológiájának alapja: Isten ígéje. A szó, az ige komolyan vétele azonban Barthenál nem torzul a literalizmus ideológiájává, ugyanakkor szembe kerül a szavak komolyságát ellégiesítő expresszizizmussal, Bultmann és Tillich hermeneutikai teológiájával is, hiszen Barthenál a betű, a jel, a

jelölő sohasem olvad fel a jelöltben, így hermeneutikai realizmusa elentétes a bultmanni mítosztalanítással.

Hunsinger szerint több összetevője van annak a kérdésnek, hogy milyen kapcsolatban áll a szöveg azzal, amit jelöl. A szöveg jelölő módját „szemantikai erőnek”; megszólító módját „logikai erőnek”; a jelölt dolog bizonyosságának módját „állító erőnek”; az elbeszélés módját „narratív erőnek” nevezi, s végül szól még a metafora és az állítás (propozíció) viszonyáról.

Szerinte mind a literalizmus, mind az expresszizmus a „szöveg mögé” néz, a bibliai szöveg igazságigényét egy szövegen túli valóságban keresi: az előző a történelemben, az utóbbi az eszmében vagy a tanításban. A frye-i szó szerinti (vagyis metaforikus) értelem illetve a barthi/hunsingeri „hermeneutikai realizmus” jegyében a jelentés (az értelem) csak magában a szövegben: „intratextuálisan” ragadható meg.

A következők megértéséhez érdemes fellapoznunk Hunsinger első tanulmányának végén közölt táblázatot a 36. oldalon.

A literalizmus szerint a bibliai szöveg szemantikai ereje „egyértelmű” (*univocal*), logikai ereje kognitív, állító ereje abszolút, narratív ereje tényszerű beszámoló. A metafora és a propozíció viszonyáról az mondható el, hogy a metafora általában a propozíció „ornamentuma”. Amennyiben azt képviseljük, hogy a Biblia állítása, a történelmi események leírása abszolút módon igaz, akkor a Bibliát a valóságról készített „fotográfiának”, fényképnek fogjuk fel. A literalizmussal szemben Barth azt állítja, hogy nincs értelme a szöveg mögé nézni a szöveg valódi jelöltjének, Jézus Krisztus páratlansága miatt. Nincs értelme tehát például régészeti eszközökkel az üres sírt kutatni, mert a szöveg valódi jelöltje nem az üres sír, hanem Jézus Krisztus. A keresztény hívő nem az üres sírban, hanem Jézus Krisztus feltámadásában hisz. Az üres sír csupán „jel”, s a valódi jelölt (Jézus Krisztus) az értelem számára kikutatathatlanul rejtélyes. A „fénykép” hasonlatával szemben itt egyesek a „festmény” analógiáját használják. Jézus Krisztus ugyanis nem közönséges történelmi jelöltje a szövegnek. Jézus Krisztus jelenléte „intratextuálisan” teremődik meg számunkra, amikor a bibliai betű minket megszólító személyes ige lesz. A szöveg benső viszonyai így kétségtelenül szövegen kívüli szemantikai erőt

hordoznak. Ezzel Barth elkerüli azt a veszélyt, hogy „csak” a szövegekre koncentrálna esztétikai vizsgálódást folytasson a teológiai helyett.

Más a helyzet a teológiai expresszizmussal, amely a bibliai nyelvet vallásos alanyok érzelmi reakcióinak metaforikus, szimbolikus, mitikus tárgyiasításának tekinti. A szavak szemantikai ereje itt bizonytalan (*equivocal*), logikai ereje emotív; állító ereje relatív; narratív ereje mitologikus; a metafora és a propozíció itt szemben állnak egymással. Ezzel ellentétben Barth és Hunsinger azt állítják, hogy nincs értelme a bibliai szimbólumokat fogalmi nyelvre „lefordítani”, ugyanis a bibliai képek önmagukban igazak lehetnek, hiszen megformálásuk isteni irányítás, elfogadásuk pedig kegyelem alatt történt. Az Isten által adott képek nem bizonytalanok, mert megfelelnek az ő természetének.

A barthi realizmus szerint a szövegek szemantikai erejére az analógia jellemző: a különbözőség ellenére hasonlóság van a szöveg és a jelölt között. Amíg tehát a realizmus a literalizmussal szemben a szöveg „emberi jellegét” és a jelölt „misztériumát” emeli ki; az expresszizmussal szemben a szöveg „más”-ságát és a jelölt „érthetőségét” hangsúlyozza. Bultmannal és Tillich-hel szemben tehát Barth azt állítja, hogy a bibliai képek nem bizonytalanok, hanem igazak, csak éppen analóg módon fejtik ki hatásukat. A szöveg logikai ereje nem kognitív, nem is emocionális, hanem kerygmatis, ugyanis a jelölt és a megszólított is aktív részese lesz a szövegnek, a szöveg által, az igében történik meg a találkozás az olvasó (igehallgató) és Jézus Krisztus között. A szöveg állító ereje nem abszolút, nem is relatív, hanem elégséges. A narratív erő nem tényszerű beszámoló, nem is mitologikus kifejezés, hanem esetleg még legendás elemeket is tartalmazó tanúságtétel. A jel (üres sír) még a szövegen belül marad. Az üres sír esetleg képzeletbeli válasz („legenda”), amely az analógia erejével hat („jel”) és egy lényegét tekintve kimondhatatlan jelöltre: a feltámadott Krisztusra utal. Az analógia egyszerre hallgat és állít. Amiről hallgat, az misztérium, s azt nekünk sem szabad emberi rációval boncolgatni, amit viszont állít, azt nekünk is hirdetnünk kell.

3. A feltámadás kérdése a realista hermeneutika fényében

George Hunsinger itt közölt első tanulmánya eredetileg 1987-ben jelent meg (*Modern Theology* 3, 1987, 209–23). Mintegy tizenhét évvel később publikálta a Krisztus feltámadásáról szóló, a kortárs teológiai felfogás három típusát bemutató és értékelő tanulmányát „Új teremtés hajnala” címen (*Scottish Journal of Theology*, 2004, 1–19). A két tanulmány strukturálisan és gondolati szempontból is számos ponton egybecseng. Hunsinger tipológiája 1987-es tanulmányához képest végeredményben nem változott. A Krisztus feltámadásáról szóló mai teológiai nézeteket szintén három csoportba sorolja, amelyek mindegyike megfelel a korábbi hermeneutikai rendszer három irányzatának. A feltámadás kapcsán Hunsinger „történeti”, „spirituális” és „eszkatológiai” nézetekről beszél; a sorrend azonban most megváltozott: először tárgyalja a spirituális (a hermeneutikai rendszerben: expresszivistá), valamint a történeti (literalista) nézeteket s végül megjelenik a Hunsinger számára ideális (egykoron realistának, most eszkatologikusnak nevezett) barthi felfogás. A Schleiermacherrel kezdődő spiritualista nézeteket továbbra is Bultmann és Tillich, a történeti nézetet a német Wolfhart Pannenberg és az angol N. T. Wright, az eszkatologikus pedig a német Jürgen Moltmann, az amerikai Hans Frei és természetesen Karl Barth képviselik.

Egy maga nemében egyedülálló esemény szükségszerűen a megismerés és az értékelés olyan formáira tart igényt, amelyek maguk is rendkívüliek. Az egyház hitének szemszögéből nézve a megismerés megszokott formái – a modern kritikai módszereket is beleértve – ebben az esetben nem lehetnek irányadók számunkra, s bár nem hagyjuk őket figyelmen kívül, mégis csak másodlagos jelentőségűek maradnak. Ugyanígy, Krisztus feltámadásának szükségképpen különleges jelentőséget kell tulajdonítanunk. Bár az erről szóló híradás bizonyos pontokon érintkezik a vallásos megtapasztalás más, ismertebb formáival, mégis szükségszerűen kiszorítja és fölülmúlja őket, mivel a feltámadás egyedülálló esemény. Röviden: csak akkor érthetjük meg az egyháznak Krisztus feltámadásába vetett hitét – amely-

ről az apostolok bizonyosságot tettek, s amelyet a hitvallás megerősített –, ha engedjük, hogy a feltámadás egyedülálló természetét határozza meg mind a megismerés formáit, mind saját jelentőségét. Máskülönben a feltámadás természetét már előre behatároljuk hozzá méltatlan kategóriákkal.¹

Hunsinger első tanulmányhoz készített táblázatát (36. oldal) az alábbiakban megpróbáljuk a második tanulmány gondolatmenetére is alkalmazni:

típus:	spiritualista	történeti	eszkatologikus
a feltámadás jellege	lelki történet a tanítványokban	történelmi esemény	történelemteremtő esemény: új teremtés hajnala; míg a halál történelmi tény, a feltámadás apokaliptikus esemény
jellemzője	transzcendencia	történelmiség	páratlan esemény a történelem és transzcendencia találkozásában
szubjektivitás-objektivitás viszonya	Schleiermacher: szubjektív tapasztalat. A történetiség a hit szempontjából irreleváns.	kutatható történeti valóság	misztérium: modern kritikai eszközökkel nem kutatható
esemény lelki ill. testi jellege	Bultmann: nem látható esemény: Jézus a kerügmában támadt fel. Egzisztenciálisan értelmezhető. Jézus lelkisége az egyházban.	Pannenberg: nem természetfeletti magyarázat, melyel Krisztus testi feltámadása történetileg meg-alapozható lehet.	Moltmann: nemcsak lelki, hanem valóságos testi feltámadás, a Szentlélek energiájában ismerünk fel, a reménység által.

¹ Lásd e kiadvány 38–39. oldalát!

domináns gondolatok	Tillich: lelki ujjászületés, Jézus lelkisége az egyházban, Új Lét. A történetiséget tagadja.	Wright: a korai kereszténység egyetlen ésszerű magyarázata, hogy a sír valóban üres volt. A transzcendenciát marginális kérdésnek tekinti.	Frei: Krisztus feltámadása nem választható el attól a bizonyosságtól, hogy ő ténylegesen jelen van. Barth: Krisztus feltámadása ugyanolyan valóságos esemény mint a halála – e világban történt, de mint egyedülálló esemény nem e világ része volt. Azért támadt fel, hogy jelenvalóvá legyen a Szentlélek ereje által.
képviselői	Schleiermacher, Bultmann, Tillich	Pannenberg, Wright	Moltmann, Frei, Barth

A mai teológiai gondolkodásban az ún. konzervatívok körében általában a literalista, az ún. liberálisok körében az expresszivistá paradigmá dominál. E két tanulmány felvillantja egy harmadik teológiai út lehetőségét, amely hidat képezhet egyházainkban ma tapasztalható teológiai megosztottságban².

²A két szélsőséges hermeneutikai felfogás közötti már többször megpróbáltam egy „harmadik út” lehetőségét felvázolni. Vö. „A képi nyelv jelentősége a Szentírás értelmezésében”, in *Lelkipásztor*, 1986. október, 536–547. *A keresztény hermeneutika kérdései és története*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998. 11–19. „Literature: A New Paradigm of Biblical Interpretation”, in *The Bible in Literature and Literature in the Bible*. Ed. Tibor Fabiny, Pano Verlag Zürich – Center for Hermeneutical Research Centre, Budapest, 2000. 11–29. Hunsinger itt közölt tanulmányai azonban teológiai szempontból mutatnak túl az általam akkor még egyoldalúan hangsúlyozott irodalmi paradigmán.

Tartalomjegyzék

Ajánlás (Fabiny Tibor).....	5
Fabiny Tibor: „Mindent szó szerint?” „Csak szimbolikusan?” Vagy inkább – „reálisan?”:	7
George Hunsinger: Új teremtés hajnala (Barth hermeneutikai realizmusa és a feltámadás).....	15
1. A literalizmuson és az expresszizvizmuson túl Karl Barth hermeneutikai realizmusa	17
2. Új teremtés hajnala: Krisztus feltámadása a kortárs teológiában	38
Az esemény jellegének háromféle megközelítése	39
A spirituális megközelítés	40
A történelmi megközelítés	45
Az eszkatologikus megközelítés.....	50
Bibliográfia	60